

MUZEUM ARCHIDIECEZJALNE WE WROCŁAWIU

1. POMIESZCZENIE I PRZEPROWADZONE INWESTYCJE

Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu zostało założone w 1898 r. i udostępnione zwiedzającym w 1903 r. Zlokalizowano je w sąsiedztwie katedry, w zabytkowym gmachu kapitulnym z 1520 r. oraz w przylegającym doń neogotyckim budynku archiwalno-bibliotecznym z 1896 r. przy ul. Kanonia 12. W sumie te dwa połączone budynki tworzą budowlę o nieregularnym kształcie, rozciągniętą na osi północ-południe¹. Budynek główny, mieszczący Archiwum i Bibliotekę Kapitulną, posiada parter, pierwsze piętro i niepełne drugie piętro, rozbudowane w 1985 r. na pomieszczenia magazynowe. W budynku tym wykorzystano do celów ekspozycyjnych wszystkie korytarze, trzy sale i trzy inne pokoje mieszczące pracownię konserwatorską oraz pomieszczenia biurowe. W budynku kapitulnym, posiadającym parter i pierwsze piętro dla celów muzealnych wykorzystano tylko jedną, ale niezwykle piękną gotycką salę pobiblioteczną o sklepieniach krzyżowych, wspartych na ciężkich filarach. Należy ona do ciekawszych zabytków architektonicznych, wzniesionych przez budowniczych zatrudnionych przy ratuszu wrocławskim².

Stosunkowo solidne budynki uległy w czasie nalotu na Wrocław w dniu 1 kwietnia 1945 r. poważnemu zniszczeniu. Wybuch bomby zerwał bowiem całkowicie dachy i zniszczył doszczętnie drugie piętro gmachu głównego. Pozostawiona tam część zbioru muzealnego i archiwalno-bibliotecznego skazana była na niszczycielskie wpływy atmosferyczne aż do zakończenia wojny³.

Pierwsze prace przy odbudowie wspomnianych budynków podjął ówczesny dyrektor muzeum — ks. Kurt Engelbert już w czerwcu 1945 r. Dalsze prace od 1946 r. prowadzili kolejno ks. Wincenty Urban i ks. Piotr Śledziewski. Między innymi założono wówczas prowizoryczny dach nad budynkiem głównym, który wymieniono na nowy dopiero w 1958 r., wykonano ceglany sufit i wymieniono zniszczone schody. Wprawiono też okna i zabezpieczono je kratami na parterze, wymieniono drzwi i piece oraz założono urządzenia przeciwgromowe. Ks. Śledziewski przeprowadził ponadto selekcję zbiorów, sporządził do nich opisy i już w 1948 r. dokonał uroczystego otwarcia muzeum w związku z urządzoną wówczas we Wrocławiu Wystawą Ziem Odzyskanych.

W 1964 r. poddano starannej konserwacji zabytkowy budynek z 1520 r.,

¹ AAW III c 107: Inwentaryzacja Muzeum Archidiecezjalnego. Opis budynku z 1952 roku; E. Małachowicz: Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny. Wrocław 1981 s. 79—80.

² W. Urban: Muzeum Archidiecezjalne. W: Muzea Wrocławskie. Przewodnik pod red. M. Starzewskiej. Wrocław 1973 s. 24.

³ W. Urban: Przewodnik po Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Wrocław 1952 s. 6.

w którym naprawiono uszkodzone mury oraz uzupełniono potłuczone łuki i gzymsy. Każdego roku sprawdzano dach i rynny, które naprawiano po zniszczeniach zimowych lub nawałnicach. Co jakiś czas odmalowywano wnętrza poszczególnych pomieszczeń z zastosowaniem płynów przeciwpożarowych⁴. W 1966 r. wprowadzono we wszystkich pomieszczeniach światło z instalacją podtynkową, które unowocześniono w niektórych pomieszczeniach w 1985 r. W latach 1970 i 1985 przygotowano nowe magazyny muzealne w zaadoptowanych pomieszczeniach strychowych i powiększono pracownię konserwatorską. Niestety, z każdym rokiem coraz bardziej odczuwa się brak pomieszczeń na stale wzrastające zbiory. Problemu tego nie rozwiązuje ani otwarcie „Galerii na Ostrowie”, prezentującej sztukę współczesną, ani też ekspozycje czasowe w kościele św. Krzyża⁵.

2. PERSONEL, JEGO KWALIFIKACJE I KSZTAŁCENIE

Współistnienie trzech instytucji pod jednym dachem sprawiło, że od samego początku część personelu zatrudnionego w muzeum, zaangażowana jest jednocześnie w archiwum i bibliotecę. Dotyczy to szczególnie zarządu i części personelu pomocniczego. Wprawdzie ks. Józef Jungnitz († 1918), jako organizator i pierwszy dyrektor muzeum, położył dla tej placówki ogromne zasługi, tym niemniej, znacznie więcej uwagi poświęcał badaniom historycznym, a tym samym archiwum i bibliotecę⁶. Znacznie więcej zainteresowania muzeum okazał drugi jego dyrektor ks. Alfons Nowack (1918—1940), autor starannego i ze znanstwem opracowanego przewodnika po muzeum, drukowanego w 1932 r.⁷ Trzecim dyrektorem był ks. Kurt Engelbert (1940—1946) z zamiłowania również historyk Kociola, któremu przypadł w udziale trud zabezpieczania zasobu muzealnego na czas wojny i jego częściowa rewindykacja w latach powojennych⁸. Po wyjeździe w 1946 ks. Kurta Engelberta do RFN, opiekę nad muzeum przejął początkowo ks. Wincenty Urban, a po nim na krótko znany historyk sztuki ks. Piotr Śledziwski (1948—1950) oraz pan Włodzimierz Lenkiewicz (1951—1956)⁹. Najdłużej funkcję dyrektora muzeum

⁴ B. Przybyszewski: Działalność organizacyjna Księdza Biskupa Wincentego Urbana w Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnym oraz w Bibliotece Kapitułnej we Wrocławiu. *Stud. Theol. Vars.* 10: 1972 nr 2 s. 46—47.

⁵ Zobacz Sprawozdania roczne z działalności Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu zebrane w jednej teczce — AAW III c, w których od szeregu lat powtarza się skarga na brak pomieszczeń magazynowych, a zwłaszcza ekspozycyjnych.

⁶ A. König: Joseph Jungnitz. Ein Lebensbild. *Schles. Pastoralblatt* 39: 1918 s. 37—41, 49—52; W. Urban: Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu oraz katalog jego zbiorów. ABMK, t. 27: 1973 s. 138.

⁷ Niestety do dziś nie opracowano wyczerpującej biografii tego pracowitego i zasłużonego dla Muzeum kapłana. Jedynie Bp Urban w krótkim artykule przedstawił zwięźle działalność naukową ks. dra Alfonsa Nowacka. *Wiad. Urz. Kurii Bisk. Sl. Opol. R.* 15: 1959 nr 11 s. 534—535.

⁸ AAW III c 26: Chronik des Diözesanarchivs, des Diözesanmuseums, der Dombibliothek. Geführt von Dr. K. Engelbert, Archivdirektor. Działalność naukową ks. Engelberta opracował G. Münch: Der schlesische Kirchenhistoriker Dr. Kurt Engelbert. *Arch. f. schles. Kirchengesch.* Bd 24: 1966 s. 283—302.

⁹ W. Urban: Ks. dr Piotr Śledziwski (1884—1950). *Wiad. R.* 8: 1952 nr 5 s. 191—193; Tenże: Duszpasterski wkład księży repatriantów w archidiecezji wrocławskiej w latach 1945—1970. Wrocław 1970 s. 191.

pełnił wspomniany już ks. Wincenty Urban († 1983), od 1960 r. sufragan wrocławski. W 1975 r. wydał on cenny katalog zbiorów muzealnych¹⁰. Po śmierci bpa Urbana zarząd nad muzeum przejął ks. bp Józef Pazdur. Oprócz tego zaangażowanych było po 1945 r. kilkunastu innych pracowników naukowych i pomocniczych. Między innymi od 1945 r. pracują tu siostry elżbietanki, które z ogromną ofiarnością dbają o czystość pomieszczeń i właściwe oprowadzanie zwiedzających. Niestety, liczba pracowników jest za mała w stosunku do potrzeb, tym bardziej że coraz więcej szkół prosi o dodatkowe wykłady czy prelekcje na temat samego średniowiecza, jak również dorobku kulturalno-artystycznego z tamtego okresu¹¹.

3. PUBLIKACJE O MUZEUM WROCŁAWSKIM

Z satysfakcją można odnotować fakt bogatej literatury i wzmianek na temat Wrocławskiego Muzeum Archidiecezjalnego. Pierwsze dane o tej placówce podał Ks. Józef Jungnitz pt. *Das Breslauer Diözesanmuseum*, Breslau 1903. Następca jego ks. Alfons Nowack opracował z kolei dokładny przewodnik po muzeum pt. *Führer durch das Erzbischöfliches Diözesanmuseum in Breslau*, Breslau 1932. W 1952 r. ks. Wincenty Urban i Zygmunt Wrześniowski opracowali *Przewodnik po Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. W kilka lat później sam bp Wincenty Urban opracował dokładny katalog zasobu muzealnego, drukowany w ABMK t. 27—30. Ks. Józef Pater opublikował *Katalog nabytków Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu w latach 1973—1977 i 1978—1982*, drukowany również w ABMK t. 35 i 46, oraz krótki informator — *Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu*, Wrocław 1985. Kilkakrotnie też drukowano w różnych czasopismach sprawozdania z działalności muzeum w poszczególnych latach (*Sobótka*, *Nasza Przeszłość*), a ostatnio zarząd muzealny stara się drukować je corocznie we *Wrocławskich Wiadomościach Kościelnych*. Ponadto Muzeum Archidiecezjalne wymieniane jest dość często w różnych przewodnikach naukowych i turystycznych, a także w prasie ogólnopolskiej i lokalnej.

4. GROMADZENIE ZBIORU, EWENTUALNE REWINDYKACJE I EKSTRADYCJE

Zgodnie z założeniami statutowymi, Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu gromadzi i zabezpiecza zabytki sztuki sakralnej oraz udostępnia je zwiedzającym¹². Założenie takie zrodziło się jeszcze w połowie XIX w., w związku z ogromnymi zniszczeniami znacznej ilości przedmiotów zabytkowych, wycofanych z kultu religijnego w wyniku brutalnie przeprowadzonej sekularyzacji klasztorów śląskich w 1810 r., bądź też nasilonej przebudowy kościołów, którym nie odpowiadało wyposażenie z daw-

¹⁰ Zob. przyp. 4, a ponadto J. Pater: *Życie i działalność ks. biskupa prof. Wincentego Urbana (1911—1983)*. W: *Misericordia et Veritas*, Wrocław 1986 s. 21.

¹¹ Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu posiada bogaty zbiór zabytków sakralnych, głównie z XIV—XVII w., i stąd to zainteresowanie szkół okresem średniowiecza, które może być zilustrowane konkretnymi przykładami dzieł artystycznych.

¹² Zob. Statut Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu w AAW III c.

nych zabytkowych, nierzadko drewnianych świątyń. Aby zapobiec tej dewastacji, władze kościelne diecezji wrocławskiej wydały w 1896 r. polecenia skatalogowania oraz zebrania z terenów Śląska wszystkich przedmiotów o szczególniejszej wartości artystycznej lub historycznej, wycofanych z kultu i zabezpieczenia ich we Wrocławiu. Tak zgromadzony zbiór dał początek kościelnej instytucji muzealnej w diecezji wrocławskiej¹³.

W czasie pierwszej wojny światowej zachodziła obawa działań frontowych w mieście, w wyniku których zbiory muzealne mogły ulec poważnym zniszczeniom. W związku z tym najcenniejsze przedmioty wywieziono do Hildesheim, skąd powróciły w 1918 r. do miejsca swego przeznaczenia w stanie nienaruszonym. Znacznie gorzej obszedł się los z wrocławskimi muzealiami w czasie drugiej wojny światowej. Wprawdzie szereg muzealiów wywieziono w 1940 r. i zabezpieczono na śląskich plebaniach, leżących po lewej stronie Odry, lecz panujące bezprawie i bezmyślność dokonały ogromnych zniszczeń. Wiele skrzyń dostało się w niepowołane ręce, które rozgrabily bezcenne przedmioty. Zaginął wówczas zabezpieczony wraz z muzealiami przepiękny obraz Łukasza Cranacha z katedry wrocławskiej oraz unikalne zbiory numizmatyczne, kilka średniowiecznych tryptyków, obrazów i rzeźb. Część przedmiotów, mimo dokonanej po 1945 r. rewindykacji, nadal znajduje się poza miejscem swego przeznaczenia, choć wyraźnie są na nich sygnatury i znaki proveniencyjne (Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Narodowe we Wrocławiu)¹⁴. Powiększające się każdego roku nabytki muzealne pochodzą głównie z darów poszczególnych osób względnie stopniowego wycofania niektórych przedmiotów sakralnych z kultu, przy czym zachowuje się w takich przypadkach daleko idący umiar. Niezwykle rzadko dokonywane są zakupy. Skatalogowanych jednostek muzealnych z reguły się nie odstępuje, chyba że w wyjątkowych przypadkach wypożycza się niektórym kościołom rzeźby lub obrazy na zasadzie depozytu.

5. KONSERWACJA

Przy muzeum istnieje od lat pracownia konserwatorska zatrudniająca jednego lub dwóch pracowników, którzy zabezpieczają na bieżąco najbardziej zagrożone przedmioty zabytkowe znajdujące się w ekspozycji, bądź w pomieszczeniach magazynowych. Zarząd muzealny stara się, aby każdego roku przynajmniej kilka obiektów poddano całkowitej konserwacji. Niestety, dość często staje się to niemożliwe, gdyż konserwatorzy muzealni zatrudnieni są także w kościołach wrocławskich lub w terenie. Przez szereg lat studenci wydziałów konserwatorskich z Torunia i Krakowa konserwowali przedmioty muzealne w ramach prac dyplomowych. Ostatnio jednak praktyka ta zanikła. Tak więc potrzeby konserwatorskie przerastają aktualnie możliwości ludzkie i finansowe.

¹³ J. Jungnitz: *Das Breslauer Diözesanmuseum*. Breslau 1903 s. 3, 6; J. Pater: *Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu* [informator]. Wrocław 1985 s. 2.

¹⁴ W. Urban (Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu) oraz katalog jego zbiorów. *ABMK*, t. 27: 1973 s. 143) wymienia przedmioty, które, mimo dokładnego oznakowania, nie powróciły na miejsce swego przeznaczenia.

6. INWENTARYZACJA

Dokonana w l. 1900 i 1902 inwentaryzacja zabytków kościelnych na terenie diecezji wrocławskiej dała początek pracom inwentaryzacyjnym także w powołanej do życia placówce muzealnej¹⁵. Kolejni dyrektorzy starali się bardzo sumiennie odnotowywać wszelkie nabytki i straty, tworząc tym samym stosunkowo dokładne inwentarze. Wytworzony tuż po wojnie chaos sprawił jednak, że w czasie rewindykacji nie przeprowadzono „pełnego szkontrum”, lecz poprzestano jedynie na sumarycznym zdaniu i odbiorze poszczególnych przedmiotów. Systematyczną inwentaryzację zaczął prowadzić dopiero ks. Urban w 1946 r. oraz dr Otto Hancke. Dr Lenkiewicz przyjął nieco inny sposób prowadzenia inwentarza, wydzielając m.in. grafikę jako zupełnie odrębny dział. Pełną inwentaryzację zakończył zatem ks. bp Urban w 1970 r., przy czym wydzielili wówczas zbiór numizmatyczny jako odrębny dział i tym samym nie znalazł on miejsca w wydrukowanym Katalogu w ABMK w tomach 27—30¹⁶. Katalog ogólny, ale bez działu numizmatycznego, kontynuowany przez ks. Patera, jako *Katalog nabytków Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu* był drukowany do roku 1982 w t. 35 i 46 ABMK. Ponadto każdego roku drukowany jest na bieżąco katalog nabytków w rocznych sprawozdaniach muzealnych, zamieszczanych we *Wrocławskich Wiadomościach Kościelnych*¹⁷.

7. UDOSTĘPNIANIE ZASOBU

Muzeum Wrocławskie udostępnia swoje zbiory zwiedzającym codziennie z wyjątkiem poniedziałków, od godz. 10—15, nie pobierając za to żadnych opłat. Grupy wycieczkowe, zwłaszcza szkolne otrzymują po wcześniejszym zgłoszeniu odrębnego przewodnika. Rocznie przewija się przez sale muzealne od 12 do 17 tysięcy zwiedzających, nie licząc zainteresowanych malarstwem współczesnym i odwiedzających Galerię na Ostrowie. Także korzystający z archiwum i biblioteki nie są odnotowy-

¹⁵ AAW III c 63: Museums-Gegenstücke in Pfarreien und Filialen alphabetisch geordnet oraz AAW III c 90: Verzeichniss der Alterthümer und Kunstgegenstände in der Kirchen Schlesiens (noch Einiges in Privatbesitz) zur gegenwärtigen oder spätern event, Erwerbung für das Fürstbischöfliche Diözesan-Museum in Breslau nach Besichtigung der einzelnen Kirchen und Pfarrhäuser zusammengestellt von Puschmann, Pfarrer, 1902.

¹⁶ O zbiorach numizmatycznych w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu bp W. Urban pisał szerzej w odrębnych artykułach i rocznych sprawozdaniach. M.in. opisał: Medale papieży w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. *Colloqu. Salutis*. [T.] 6: 1974 s. 53—97; Zachowane monety i medale biskupów wrocławskich w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. ABMK. T. 33: 1976 s. 231—236; Zbiory medalierskie w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu w 1978 roku. *Wrocł. Wiad. Kośc. R.* 33: 1979 nr 1/2 s. 29—33 oraz w latach następnym (1979—1982). Tamże: R. 34: 1980 nr 1/3 s. 51—55; R. 1981 nr 1/3 s. 64—68; R. 35: 1982 nr 3/5 s. 154—156; R. 36: 1983 nr 7/9 s. 193—196.

¹⁷ J. Pater: Katalog nabytków Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu w latach 1973—1977. ABMK. T. 35: 1977 s. 131—144; Nabytki Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu w 1978 roku. *Wrocł. Wiad. Kośc. R.* 33: 1979 nr 1/2 s. 37—43; Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu. Sprawozdanie za rok 1979. Tamże. R. 34: 1980 nr 1/3 s. 47—51; Z działalności Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu w 1980 r. Tamże. R. 34: 1981 nr 1/3 s. 59—64; oraz w latach następnym: Tamże. R. 36: 1983 nr 7/9 s. 184—193; R. 37: 1984 nr 3/7 s. 90—93; R. 38: 1985 nr 1/3 s. 49—52.

wani w księdze zwiedzających, mimo iż przechodząc do pracowni naukowych oglądają często po drodze z ogromnym zainteresowaniem poszczególne eksponaty. Na wystawie stałej znajduje się przeszło 600 eksponatów na ogólną ich liczbę 4476. Są to głównie rzeźby, obrazy i rzemiosło artystyczne z XIV—XVII w. Prócz tego organizuje się każdego roku kilka wystaw okresowych z zakresu grafiki, kartografii czy małych form malarskich, jak również dokumenty, rękopisy i ciekawsze księgi¹⁸. Wśród zwiedzających były też osobistości z kraju i zagranicy, którzy odnotowali w księdze szereg trafnych uwag i spostrzeżeń oraz słowa podziwu szczerego uznania¹⁹. W Galerii na Ostrowie oprócz ekspozycji organizowane są również spotkania autorskie, wykłady i prelekcje. Muzeum udostępnia również swe zbiory badaniom naukowym, dzięki czemu powstało szereg prac dyplomowych na wydziałach uniwersyteckich we Wrocławiu, Toruniu, Poznaniu i Lublinie.

8. PLANY NA NAJBLIŻSZĄ PRZYSZŁOŚĆ

Licząca blisko 90 lat placówka muzealna diecezji wrocławskiej poddana jest aktualnie kosmetyce modernizacyjnej w zakresie ekspozycji i zabezpieczenia (malowanie pomieszczeń, oświetlenie, wymiana systemu alarmowego, rozmieszczenie eksponatów). W związku ze zbliżającym się milenium diecezji zamierza się opracować film oparty na zbiorach muzealnych, a ilustrujący bogaty dorobek religijny i artystyczny nadodrzańskiej krainy. Trudno w tej chwili mówić o jakichś konkretnych planach wydawniczych, gdyż uzależnione są one od możliwości finansowych i drukarskich. Z pewnością przydałby się dobrze opracowany przewodnik po muzeum z odpowiednimi ilustracjami, jak również pocztówki i prospekty o charakterze informacyjnym.

¹⁸ Tematy ważniejszych wystaw z lat 1961—1969 oraz ich echa prasowe zob. W. Urban: Duszpasterski wkład księży repatriantów w Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945—1970. Wrocław 1970 s. 154—156. Oto niektóre z nich: 1961 — Z dziejów kultu Matki Boskiej Wniebowziętej na Śląsku oraz Świadcstwa kościelnych ksiąg metrykalnych o polskości Śląska. 1962 — Język polski w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej do pocz. XVIII w. 1963 — Polska książka religijna, szczególnie z zakresu mariologii w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej do 1945 roku. 1964 — Biblia polska w zbiorach kapitulnych do 1945 roku. 1965 — Tym, którzy przetrwali, oraz 400-lecie Seminarium Duchownego we Wrocławiu. 1966 — Wkład Archidiecezji Wrocławskiej w Tysiąclecie Polski 966—1966.

¹⁹ Osobistości zwiedzające Muzeum oraz ich wypowiedzi przedstawił W. Urban (Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu oraz katalog jego zbiorów s. 153).